

Отримано: 6 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 2 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 4 жовтня 2017 р.

e-mail: vit19602607@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-77-80

Волощук І. П. Комунікативно-прагматичні особливості промов нобелівських лауреатів / І. П. Волощук, О. О. Дроботун // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 77–80.

УДК: 81'1

**Ірина Петрівна Волощук,
Олена Олександрівна Дроботун,**

Національний Технічний Університет України «Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВ НОБЕЛІВСЬКИХ ЛАУРЕАТІВ

У статті розглядаються промови Нобелівських лауреатів – їхні особливості з точки зору комунікативної лінгвістики та архітектури тексту виступу. Автор розглядає виступ Нобелівського лауреата як приклад комунікативної ситуації, з усіма характерними для неї особливостями: наявністю адресата, адресанта, комунікативної мети, комунікативної стратегії, а також ідіостилі. У статті наведено приклади використання різних мовних засобів у ході реалізації комунікативної стратегії промовця. Також обґрунтовано важливість розгляду структурних елементів промови, а саме, зачину, вступу, основної частини та завершення. Представлено короткі результати аналізу промов Нобелівських лауреатів на предмет основної мети виступу.

Ключові слова: Нобелівська промова, текст, категорія, мовленнєві засоби вираження, комунікативна ситуація, комунікативна мета, структура промови.

**Ирина Петровна Волощук,
Елена Александровна Дроботун,**

Национальный Технический Университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», г. Киев

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕЙ НОБЕЛЕВСКИХ ЛАУРЕАТОВ

В статье рассматриваются коммуникативные и прагматические особенности речей Нобелевских лауреатов – их характеристики с точки зрения коммуникативной лингвистики и архитектуры текста выступления. Автор рассматривает выступление Нобелевского лауреата в качестве примера коммуникативной ситуации, со всеми характерными для нее особенностями: наличием адресата, адресанта, коммуникативной цели, коммуникативной стратегии, а также идиостиля. В статье приведены примеры использования различных языковых средств в ходе реализации коммуникативной стратегии оратора. Также обоснована важность рассмотрения структурных элементов речи, а именно, зачина, введения, основной части и завершения. Представлены краткие результаты анализа речей Нобелевских лауреатов на предмет основной цели выступления.

Ключевые слова: Нобелевская речь, текст, категория, коммуникативная ситуация, коммуникативная цель, структура речи.

**Iryna Voloshchuk,
Olena Drobotun,**

National Technical University of Ukraine «Kiev Polytechnic Institute in honor of Igor Sikorsky», Kyiv

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF NOBEL LAUREATES' SPEECHES

The article considers the theoretical analysis of communicative and pragmatic features of Nobel Prize laureates' speeches. The main subjects of investigation are text of the speech communicative situation, the structure of the speech and peculiarities of lexical realization of the author's goal. The authors of the article analyze the Nobel Prize laureate's speech from the point of view of Communicative Linguistics, where the speech is an example of the communicative situation. The article highlights the aspects main elements of Nobel speech as a communicative situation: addresser and addressee, communicative goal, communicative strategy and ways of its realization. There are also examples provided of the means of lexical fulfillment of the Nobel Prize laureates' speeches in the context of communicative strategies, used by laureates in their public speaking, as well as analysis of the communicative goals, with the following determination of the main types of such. The article describes the types of structural elements of the Nobel laureate's speech and ways of their manifestation in the text.

Key words: Nobel speech, text, category, communicative situation, communicative goal, structure of a speech.

Постановка наукової проблеми. Наше дослідження ґрунтується на комунікативному підході у лінгвістиці тексту. Текст промов Нобелівських лауреатів ми розглядаємо як мовленнєвий акт у наступній схемі: статус адресанта тексту – комунікативна мета – комунікативні стратегії – мовні засоби в реалізації комунікативних стратегій та досягненні комунікативного ефекту – комунікативний портрет промовця і його ідіостиль. Активно вивчали проблеми комунікативної лінгвістики Ф. С. Бацевич, В. І. Беліков, З. Д. Попова та ін. Н. І. Формановська розглядає комунікативну ситуацію як складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів комунікантів, що представлені в мовленнєвій поведінці – висловлюванні, дискурсі. Вивченням комунікативних особливостей мовця займалися Й. А. Стернін, О. В. Яшенкова, В. В. Виноградов, Р. О. Якобсон, Ю. Н. Тинянов, М. М. Бахтін, Б. М. Ейхенбаум, В. М. Жирмунський, Ю. Н. Караулов, А. К. Жовківський, В. П. Григор'єв та Н. С. Болотнова, яка розглядає ідіостиль як систему асоціативно-сміслових полів, які характеризують когнітивний рівень мовної особистості.

Актуальність статті визначається вивченням текстів промов Нобелівських лауреатів як ієрархію комунікативних програм з точки зору мовної реалізації комунікативної ефективності у певній прагматичній ситуації.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ж риторика виділяє наступні види красномовства, залежно від сфери його використання: політичне, академічне, педагогічне, судове, військове, дипломатичне, релігійне, соціально-побутове. У кожного

з видів публічної промови є власні характерні риси. Нобелівська промова, яка являє собою об'єкт даного дослідження, є сумішшю відразу кількох видів риторики: академічного, епідейктичного та соціально-побутового. Основу виступу Нобелівського лауреата складає, перш за все, текст промови. За основу взято визначення тексту за Селівановою О.О., яка визначає текст як цілісну семіотичну форму лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрованою, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури [6, с. 57]. Для текстів виступів Нобелівських лауреатів, як і для будь якого іншого тексту, характерною є категоріальність. Тобто, проводячи аналіз тексту у ньому можна прослідковувати наявність (або ж відсутність) певних категорій. Категоріями тексту називають його обов'язкові характеристики, ознаки, що виокремлюють текст з низки інших мовних одиниць. Розмежовуючи текстові категорії, варто виходити з того, що текст є насамперед продуктом, породженим мовною особистістю й адресованим мовній особистості [1, с. 253]. Сучасні науковці виділяють такі основні категорії тексту: категорія комунікативності, інформативності, зв'язності, цілісності, членованості, завершеності, референційності та інтертекстуальності. Категорія комунікативності визначає текст як складник типових моделей комунікації з обов'язковими компонентами (адресантом, адресатом, яких об'єднує повідомлення, презентоване текстом), логіку викладу матеріалу, його композиційну структуру, спрямованість усіх мовних засобів на реалізацію задуму та вплив на реципієнта. Категорія інформативності полягає в доборі й передачі певного обсягу інформації із підпорядкуванням меті повідомлення. Ця категорія забезпечує вербалізовану організацію знань, їх осмислення, передавання та декодування читачем [1, с. 255]. Категорія зв'язності (когерентність – смислова зв'язність, когезія – структурна зв'язність) як основний текстотворювальний чинник формує семантику висловлювання (виділяють зв'язність радіального, лінійного (або послідовного, ланцюжкового) та паралельного типів) [1, с. 260]. Зв'язність тексту виявляється через зовнішні структурні показники, через формальну залежність компонентів тексту. Це основний текстотворчий чинник, що формує семантику висловлювання. Під зв'язністю розуміють взаємозалежність елементів тексту на різних мовних рівнях – лексичному, граматичному, стилістичному тощо. Категорія цілісності дозволяє відчутти текст у його ідіоматичності, відійти від уявлення про нього як про механічну суму компонентів; зовнішніми ознаками цілісності тексту є обмеженість його початком і кінцівкою; поняття цілісності тексту приводить до його змістової й комунікативної організації (тоді як поняття зв'язності приводить до форми, структурної організації). Категорія членованості тексту виявляється в його здатності бути поділений на певні смислові, структурні частини – складні синтаксичні цілі, розділи, підрозділи, у яких передаються вужчі, порівняно з цілим текстом, думки. Категорія завершеності – це функція задуму, що покладений в основу твору й розгортається в низці повідомлень, описів, роздумів, розповідей та інших форм комунікативного процесу. Категорія завершеності проводить межу розгортання тексту, можливість незакінченості твору відповідає авторському задуму і згідно з цим декодується читачем. Референційність – відображає зв'язок текстової інформації з об'єктами дійсності. Типи референтності: 1) Реальна референтність – інформація максимально наближена до життя; 2) рефлексивна – як бачить так і творить; 3) ірреальна: вигадана (описує життя з авторським домислом) і фантастична (зображення неіснуючого світу). Інтертекстуальність як категорія тексту полягає у властивості тексту відтворювати чуже мовлення у вигляді цитувань, алузій, ремінесценцій, переказів. Типи інтертекстуальності: 1) власне інтертекстуальні (наявність цитати, епіграфа, алузій); 2) гіпертекстуальні (переказ або посилання на давній текст, або допис чужого тексту); 3) архітекстуальні (відзеркалено тематичний, композиційний, стильовий зв'язок тексту) [2, с. 179]. Підсумовуючи вище зазначені теоретичні підходи до категорій тексту ми проведемо наукову розвідку текстів виступів Нобелівських лауреатів з точки зору структурно-композиційного, лексико-семантичного та комунікативно прагматичного аспектів.

Отже, текст виступу Нобелівського лауреата, як і будь який інший, має свою власну архітектуру. Під архітектурою тексту розуміють організацію твору в плані вираження його змісту, загальний естетичний план побудови тексту, принциповий взаємозв'язок його частин [4, с. 42]. У структурі тексту публічного виступу, а отже і виступу Нобелівського лауреата, виділяють наступні структурні елементи: зачин; вступ; основна частина; завершення.

Кожна промова починається із зачину. Основна задача зачину заінтригувати слухачів. Для зачину нобелівської промови характерним є традиційне вітання: «Your Majesties, Your Royal Highnesses, Ladies and Gentlemen / Your Majesty, and Gentlemen of the Swedish Academy» яке часто виголошують і датською мовою «Eders Majestäter, Eders Kungliga Högheter, Mina damer och herrar» з метою висловити вдячність і пошану членам королівської родини, членам Комітету премії, та усім присутнім.

Вступ покликаний психологічно підготувати слухачів до суті промови і ввести їх у процес сприйняття її змісту. Вступ виконує кілька функцій: 1) психологічну (закріплення контакту, уваги і зацікавленості, створення необхідного настрою); 2) змістову (опис цільової настанови промови, повідомлення теми, перелік і коротка характеристика питань, які аналізуються в основній частині); 3) концептуальну (наголошення на специфіці теми, визначення її актуальності). У вступі використовуються такі найпоширеніші прийоми: привертання уваги аудиторії, «початок здалеку», «несподіваний вступ». Прийом привертання уваги аудиторії, що часто використовують у вступі і передбачає те, що оратор підкреслює своє право говорити на певну тему; оратор підкреслює важливість теми для аудиторії, оратор підкреслює значимість самого предмета промови.

«Jerome Friedman, Henry Kendall and I wish to express our heartfelt thanks for the distinguished honor bestowed on us today. We are fortunate that we and our co-workers were among the first to use the large linear accelerator built at Stanford nearly a quarter of a century ago. We were given a rare opportunity to look a bit deeper into the way things are in the realm of the very small» [9].

«I feel that this award was not made to me as a man, but to my work – a life's work in the agony and sweat of the human spirit, not for glory and least of all for profit, but to create out of the materials of the human spirit something which did not exist before» [9].

Дані приклади дозволяють стверджувати, що у вступі оратор реалізує такі комунікативні тактики: – підкреслює своє право говорити на певну тему в ситуаціях, коли аудиторія готова слухати, треба лише стимулювати її інтерес до оратора:

«I am a storyteller, so before I propose a toast I will tell you a story...» – важливість теми для аудиторії у ситуаціях, коли слухачі не готові до сприйняття промови. У таких випадках оратор виходить з «нагальної необхідності», тобто звертається до того аспекту подій, який залишався досі поза увагою присутніх, однак співвідноситься з їхніми потребами та інтересами

«I accept this award on behalf of a civil rights movement which is moving with determination and a majestic scorn for risk and danger to establish a reign of freedom and a rule of justice. I am mindful that only yesterday in Birmingham, Alabama, our children,

crying out for brotherhood, were answered with fire hoses, snarling dogs and even death...»[9] – підкреслює значимість самого предмета промови у ситуації сприятливого контакту між учасниками спілкування. Такі ситуації є переважно конвенційними, коли заздалегідь відомо, кому належатиме ініціатива у спілкуванні й аудиторія готова слухати.

«Today's ceremonies and tonight's banquet have been mighty and memorable events. Nobody who has shared in them will ever forget them, but for the laureates these celebrations have had a unique importance. Each of us has participated in a ritual, a rite of passage, a public drama which has been commensurate with the inner experience of winning a Nobel Prize» [9].

Універсальні прийоми вступу, виділені у риторичі – це цитата, яскравий приклад, комплімент, проблемне запитання, виклад мети й завдань вступу, демонстрація певного предмета, апеляція до загальноприйнятого джерела тощо. Серед синтаксичних засобів у структурі нобелівської промови переважають риторичні запитання – риторична фігура, яка полягає у використанні запитання, що містить у собі ствердну відповідь.

Це питання, яке ставиться не з метою отримання відповіді, а з метою афористичного узагальнення загальновідомої або очевидної думки. Як приклад можна навести цитату з нобелівської промови Філіпа Ноеля-Бейкера:

«How can I fulfill what must always be the first duty of every man or woman who stands where I stand now?» «What more could any man or woman ask of Fate?» [9].

Зустрічається також й інверсія, як у виступі Ангуса Дітона:

«Little did I know that when the magical day came, as it did today, it would indeed be in a kingdom, but one that was even further north, even colder, and with even fewer hours of daylight» [9].

Для посилення експресивності промови, лауреати використовують так використовують такий прийом синтаксичної стилістики як паралельні конструкції. Яскравим прикладом використання цього засобу є цитата із промови Мартіна Лютера Кінга: «I am mindful that only yesterday in Birmingham, Alabama, our children, crying out for brotherhood, were answered with fire hoses, snarling dogs and even death. I am mindful that only yesterday in Philadelphia, Mississippi, young people seeking to secure the right to vote were brutalized and murdered. And only yesterday more than 40 houses of worship in the State of Mississippi alone were bombed or burned because they offered a sanctuary to those who would not accept segregation. I am mindful that debilitating and grinding poverty afflicts my people and chains them to the lowest rung of the economic ladder» [9].

В основній частині висвітлюють зміст промови. Для цього промовець використовує факти, логічні докази, аргументацію, наводить різні теоретичні положення, аналізує приклади тощо. Вибір аргументів мотивований ситуацією спілкування і складом аудиторії. Основна частина передбачає виклад матеріалу, доказів, спростування.

У викладі матеріалу промови використовують кілька функціональних типів мовлення: розповідь, опис, роздум.

Зазначимо, що розповідь – це динамічний функціонально-змістовий тип мовлення, що виражає повідомлення про послідовний розвиток подій. Як правило, це історія питання, ознайомлення із суттю проблеми, основні факти чи події, що сприятимуть висвітленню проблеми і можуть стати вихідною позицією при доведенні: «Why do you write? This is the question I've been asked most often in my writing career. Most of the time they mean this: What is the point, why do you give your time to this strange and impossible activity?» [9].

Опис – це систематизований виклад предмета промови, його частин, особливостей. За його допомогою промовець готує слухачів до доказу: «Further, science is a collaborative effort. The combined results of several people working together is often much more effective than could be that of an individual scientist working alone. This is certainly true of the present award»

Роздум – це тип мовлення, за допомогою якого доводять або спростовують якісь тези, розкривають зв'язки між явищами дійсності. Він характеризується особливими логічними відношеннями між судженнями, які входять до його складу і утворюють умовиводи. У роздумі переважають речення з причинно-наслідковими зв'язками. Роздуми дають змогу активізувати увагу слухачів, збуджуючи думки та викликаючи зацікавленість до теми промови. Найбільш поширені прийоми, які використовуються у завершенні промови – це формулювання висновків, розгляд перспективи, апелювання [4, с. 112].

Прийом завершення «формулювання висновків» – оратор повертається до найважливіших пунктів головної частини:

«Jerome Friedman, Henry Kendall and I wish to express our heartfelt thanks for the distinguished honor bestowed on us today.../ Again, our profound thanks to everyone». [9]

Прийом завершення промови «розгляд перспективи» – оратор підкреслює гіпотетичний розвиток предмета промови. Для цього він може скористатися екстраполяцією. Зміст завершення промови через часову екстраполяцію передбачає розгляд того, чим предмет буде завтра. Промова ґрунтується на загальній схемі: «чим був об'єкт учора, – чим він є сьогодні – чим він буде завтра». Прийом завершення промови апелювання – оратор намагається емоційно завершити свою промову та вплинути на почуття аудиторії за допомогою

- експресивно забарвленої лексики:

«To Alfred Nobel... and to the Foundation that so faithfully administers his will and that has created this magnificent evening for us, my heartfelt gratitude.»;

- метафор та епітетів:

«... when 22 million Negroes of the United States of America are engaged in a creative battle to end the long night of racial injustice.» ;

«The tortuous road which has led from Montgomery, Alabama to Oslo bears witness to this truth.».

Також широкоживаними прийомами завершення промови є це цитата, ілюстрація, подяка аудиторії. Вдалим прикладом цитування є:

«Oscar Wilde once said that the only way to survive temptation was to yield to it...» [9].

У промовах нобелівських лауреатів найчастіше зустрічається «ланцюгова» структура, яка показує певну хронологічну послідовність: минуле → теперішнє → майбутнє. Наприклад, промова Альберта Швейцера з зображенням «ланцюга» – від невірних дій глав держав до I Світової війни і положення в сучасному світі, до майбутнього – до засобів запобігання війни. Це дає початок другому ланцюгу – еволюції гуманізму: від Еразма Роттердамського до сучасних вчених, які пережили Холокост.

Оратори також часто використовують хронологічну «ланцюгову» структуру, описуючи на тлі історії країни або світу свій власний шлях, як наприклад Джиммі Картер:

«Later, as President and as Commander-in-Chief of our armed forces, I was one of those who bore the sobering responsibility of maintaining global stability during the height of the Cold War, as the world's two superpowers confronted each other. Both sides understood that an unresolved political altercation or a serious misjudgment could lead to a nuclear holocaust» [9].

Варто зауважити, що оскільки тексти виступів Нобелівських лауреатів не є відірваними від реальності, тобто знаходять у конкретній комунікативній ситуації своє вираження, доцільним є згадати про поняття комунікативної ситуації. Поняття «комунікативна ситуація» є одним з основних об'єктів прагмалінгвістичного дослідження. Комунікативна ситуація – це вихідний момент будь-якої мовленнєвої дії. Н.І. Формановська визначає комунікативну ситуацію як складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів комунікантів, що представлені в мовленнєвій поведінці – висловлюванні, дискурсі [8, с. 56].

Комунікативну ситуацію розглядають також як ієрархічно складний компонент дискурсу, що містить формально-семіотичний, когнітивно-інтерпретаційний, соціально-інтерактивний рівні й поділяється на окремі фрагменти, одиниці комунікації – комунікативні акти. За Р. Якобсоном, стандартна комунікативна ситуація має шість складників: адресант, адресат, контакт, повідомлення, контекст, код. У його моделі комунікації адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення та з його допомогою встановлює контакт з адресатом у межах конкретного контексту. За Масловою А.Ю., основними компонентами комунікативної ситуації є: місце і час, відомі комунікантам; адресант повідомлення із заданими мовленнєвими зобов'язаннями; адресат, що володіє або наділяється певними пресупозитивними властивостями (виробничим досвідом, інтересами, цілями, знаннями); цілеспрямована тема та мета повідомлення [5, с.30]. Важливим аспектом комунікативної ситуації є її мета. Масловою А.Ю. доведено, що комунікативна мета – стратегічний результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт. Вчена зазначила, що мета багато в чому визначає перебіг спілкування, рух у ньому інформації, взаємодію учасників. Залежно від того, яку мету ставить перед собою адресант: проінформувати, переконати, створити настрій, вивести з рівноваги адресата чи, скажімо, просто згаяти час, – він організовує своє мовлення, добирає відповідні виражальні засоби, способи побудови тексту, дотримується певної стратегії і тактики в комунікативній поведінці.

На основі досліджених промов Нобелівських лауреатів можна зробити **висновок**, що основними комунікативними стратегіями їх виступів було: висловити свою вдячність за отриману відзнаку; поінформувати аудиторію про певні проблеми або досягнення у галузі, яку представляє промовець, або у соціумі в цілому; надихнути інших людей власним прикладом.

Перспективи подальших досліджень полягає у аналізі символів –образів, емотивно-оцінної лексики, ступінь структурно – мовленнєвої складності та глибина та точність відображення дійсності що формують ідіостиль автора.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 376 с.
2. Беликов В. И. Коммуникативная ситуация // В. И. Беликов, Л. П. Крысин Социолінгвістика : учебник для вузов. – М. : Рос. гос. гум. ун-т, 2001. – 439 с.
3. Гойхман О. Я. Речевая коммуникация : учебник / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина ; под ред. проф. О. Я. Гойхмана. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 272 с.
4. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М. : Аспект-Пресс, 1998.
5. Маслова А. Ю. Введение в прагмалінгвістику : учеб. пособие / А. Ю. Маслова. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 152 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008.
7. Стернин И. А. Анализ коммуникативных ситуаций / И. А. Стернин. – Воронеж, 1998.
8. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 465 с.